

דיואן השירה התימנית הכללית

שירים תימניים בלשון הערבית

עתיקים וחדשים

חיבר, אסף, ערך ותרגם

מרדכי יצהרי

הוצאת

האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר
הנחלת מורשת יהודי תימן ושבטי ישראל

MORDECHAY YITZHARI

DIWAN
GENERAL YEMEN
POETRY

NEW AND OLD
YEMENITE ARABIC
POEMS

(C)

תשע"ה – 2015

כל הזכויות שמורות למרדכי יצהרי ובניו

ראש העין רח' הרב צדוק יצהרי 6

טלפון 03-9380358 נייד 052-2240340

ולאגודה לטיפוח חברה ותרבות

בכר העצמאות 11, ת. ד. 1515 נתניה. מיקוד 4227128

טלפון 09-8331325, פקס 03-8614712

<http://www.teman.org.il>

hatemanim@gmail.com

הספר מודפס בסיוע מועצת הפיס לתרבות ואמנות

מפעל הפיס
דברים טובים מתחילים כאן

בשערי הספר:

פתח דבר

חלק א'

חלק ב'

חלק ג'

**מפתח מלים וביטויים
מיוחדים בשירה הכללית**

מפתח כללי – אינדקס

פתח דבר:

קובץ השירים שלפנינו, נאסף על ידי במשך שנים רבות. אפשר לומר, שחלק מהם נרשמו בכתב ידי בימי נערוּתִי, כאשר הייתי שומע אותם ואת מנגינותיהם, מפי אמנים מפורסמים ב"צנעא" בירת תימן, שהיו מתארחים בביתנו עם אנשי שררה, (ביניהם שלושה נסיכים מבני האימאם יחיא ששימשו בתפקידי שרים, אשר מסיבות שונות לא אציין שמותם ולא מהות כהונתם, משום שע"י כך, תתאפשר הידיעה עליהם שהיו מחללי דתם), בהתכנסויותיהם אצלנו, כדי לשתות משקאות האסורים עליהם. היו מקרים רבים, שאותו אמן-אורח, הואיל לתת לי דפי השירה שלפניו, כדי שאעתיקם להנאתי, או שהוא בעצמו רשם אותם בידו למעני. (שרידים מהם נמצאים ברשותי).

לגופו של ענין; שנים רבות שמרתי את השירים בניירות או בפנקסי חשבונות. לאחר שעלינו לארץ, הדפסתי חלק מהם במכונת כתיבה, חלק נשארו בכתב יד וחלק חיברתי בעצמי. כמה מהזמרים התימנים בארץ, אשר ידעו מספר מנגינות של השירה הכללית התימנית, נעזרו בי כאשר העתקתי להם את התמלילים (במיוחד הזמר שלמה צ'חיאני ז"ל), והם שרו אותם כל אחד לפי קולו, או ע"י שינוי מסויים בקצב ובסלסול.

בינתיים, גם אני כתבתי להנאתי הפרטית שירים רבים, בעברית ובערבית. אחדים מהם, חוברו על בסיס אותם לחנים השמורים בזכרוני, או בתקליטים ישנים (מהירות 78) שהבאתי אתי מתימן. המדובר בעשרות שירים כְּבִדֵי משקל, שחוברו במאות השנים שעברו ע"י גדולי משוררי תימן.

כאשר זכיתי להחזיק מחשב בביתי, החלטתי לעשות מאמץ מיוחד בשנים האחרונות, להקליד השירים שהיו בכתב, ולהדפיסם הדפסה חד פעמית בשני עותקים בלבד למשמרת עולם.

התכנים והנושאים של רוב השירים, הם מהמשובחים ביותר מבחינה ספרותית ואמנותית. שירים בעלי עוצמה אדירה המשקפים עולם ומלואו, כשהם מוסוים בעטיפה אחרת, כלומר; מסוה המושתת על עצמים חיים ודוממים שבטבע, כמו יונים, איילות ועופרים. פרחים כמו השושן והנרקיס וכיוצא בזה.

גם כשמדובר בתיאורי גוף, הכל מתבסס על בעלי חיים, וכמעט אין למצוא שירים בלשון נקבה, הכל מופנה בלשון זכר, והדימויים מבוססים על היופי שבטבע, תיאור הצמחים ושיחי הגן, מורדות הרים, אשדות נחלים, טל ומטר, הרים ועמקים, ימים ומדבריות.

יש כמה מהשירים שהושרו ע"י אמנים רבים בתימן, ויש מי שהשתמשו במנגינות הישנות, וכתבו שירים חדשים, שהמרחק ביניהם רב, הן מהבחינה הרעיונית, התוכן, האיכות, העוצמה האמנותית של המבנה והמשקל, והן מהבחינה הספרותית העשירה והמיוחדת, וכיוצא בזה.

הבדל רב בין השירה האמנותית הקלאסית לבין השירה העממית הפשוטה. הראשונה הקלאסית מבוססת על משקלים קבועים מראש, ואילו השירה העממית מבוססת בעיקר על אופני החריזה ופשטות הלשון המדוברת בניבים שונים.

כפי שכבר הזכרתי במבואי לדיואן המפורש, תימן היא עֶרֶשׁ היצירה של השירה הערבית הספרותית והאמנותית הדורשת חשיבה מעמיקה, לא רק מצד המשורר, אלא של הקורא שקשה לו להבין בנקל את צפונותיה ומשמעויותיה. בשירה זו, השורש "פעל" וכל הצירופים של הברות הקצרות והארוכות, נקראים "תַּפְּאֵעִיל" (ביחיד "תַּפְּעִיל"). צורות המשקלים הם:

פְּעוּלָן, פִּאעֵלָן, מִסְתַּפְּעֵלָן, מִפְּאֵעֵלָתָן, מִתַּפְּאֵעֵלָן, מִפְּעוּלָאתָן, פִּאעֵלָתָן.

ה"תַּפְּעִיל" מורכב מ"ותד" אחד (יתד אחד) ו"סבב" אחד או שניים. "סבב" – הוא הברה ארוכה או שתי הברות קצרות.

יתירה מזו, בשירה הערבית בתימן קיימים 14 משקלים. נציין את השכיחים בשירתם:

אַלְבָּסִיט (הפשוט), אֶלְסָרִיע (המהיר), אֶלְרַמֵּל (הקלוע) אֶלְטוּיֵל (הארוך), אֶלְרַגְזוּ (הסוער), אֶלְמַתְקָארַב (המתקרב), אֶלְוַאפֵר (המרוכב), אֶלְכַּפִּיף (הקל), אֶלְמַגְתַּת (הקטוע), אֶלְהִזְג (המרנין), אֶלְמַמְתַּד (המתמשך). להלן דוגמאות אחדות:

הפשוט: קֵאל אֶלְמַעֲנִי סְמַעַת אֶלְטִיר יִתְרַנֵּם / פְּהִיג אֶשְׁגֵּאן בֵּאן אֶלְקֵלַב נֵאסִיחָא.

(מסתפעלן, פאעלן, מסתפעלן פאעלן)

המהיר: קֵד בְּנַת קְבֵל אֶלְיוֹס תִּרְעִי אֶלְוַפֵּא / תַּחְבְּנִי בֵּאטֵן וְטֵאָהֵר.

(מסתפעלן, מסתפעלן, פאעלן / מתפאעלן מסתפעלאנן)

הקלוע: לִיס תַּעֲלֵם מֵא בְּקֵלְבִי יֵא חְבִיבִי / אֵן קֵלְבִי פִיה מֵא פִיה.

(מסתפעלן, מסתפעלן, פאעלן / מתפאעלן, מסתפעלאנן)

הארוך: אַחְבָּה רַבֵּא צִנְעֵא / עֵגֵב בִּיף חֵאֶלְכֵם.

(פעולן, מפאעלן) בכל צלעית.

הסוער: אֶשְׂרַף עֲלֵיִיא בֵּאֶלְקֵמֵר / מֵן טֵאָקָה אֶלְקֵצֵר אֶלְמִשִּׁיר.

(מסתפעלן, מסתפעלן / מסתפעלן, מסתפעלאנן)

המתקרב: גֵרַת סֶנֶת אֶלְחָב עַן אֶלְמְקִים / יְהִים בְּעֵד מָא קֵד סָאָר.
(פעולון, פעולון, פעולון, פעול/ פעולון, פעולאתון)

המרובה: רְסוּלִי קוּם בְּלֵג' לִי אֶשְׁאֲרָה / אֵלִי עֲנֵד אֶלְמְלִיח אֶלְחָאֵלִי אֶלְזִין.
(מפאעלן, מפאעלן, פעולון/ מפאעלן, מפאעלן, פעולאן)

הקל: גַל מִן נַפֶס אֶלְצַבְּאָח / וּבֶסֶט צִלָּה אֶלְמְדִידָה.
(פאעלתן, מתפאעלן) בכל עלעית.

הקטוע: יָא פּוּג אֶלְאֶשְׁגָאָר / עֶלְמֵךְ מִן אֶלְקָלָב אֵין סָאָר.
(מסתפעלאתון/ מסתפעלן, פאעלתאן)

המרנין: יָא חֲמָאֵמִי אֶמְאָנָה מָא דְהָאָד / טָרַת מִן בְּקַעְתָּךְ חֵית' אֶלְאֶמְאָן.
(פאעלן, פאעלתן, פאעלאן) בכל עלעית.

....המתמשך: יָא בְרוּחִי הֵיפָא בְּאֶלְהֵלָאֵל / חֶסְנָהָא שֶׁל רוּחִי וְעַקְלִי.
(פאעלן, (2). פאעלאתון, פאעלאן/ פאעלן, פאעלן, פאעלתאן)

בשירה התימנית, יש הטיית עיצורים לצרכי המשקל. להמחשת הדברים נלקטו עיצורים מתוך השירים, ר' רשימת מלים עפ"י א' – ב' הערבי המצורפת בעמודיו האחרונים של הספר.*

אינני זֶמֶר ואיני בעל קול, אך אילו היתה לי אפשרות להקנות את התמלילים והנעימות למי שמעוניין בכך, הייתי עושה זאת בחפץ לב, ובלבד שנוכל להנחילם לדורות הבאים, כדי שיכירו את העבר האמנותי של הדורות הקדומים, וע"י כך להעשיר את אוצרה התרבותי והאמנותי של החברה הישראלית.

* הערה:

בלשון הערבית קיימות מלים שמאיתים האות האחרונה באות ה' או באות י' ונהגות אחרת. לדוגמה: חֶצֶרָה במקום להיכתב חֶצֶרָת. אֵלִי חֶתֵי או מוּסִי נהגית האות האחרונה א כמו חֶתָא, מוּסָא. אֶלָא. גְרִי כאילו נכתבה גְרָא. וכן כִּפִי וכיוצא.

לסיכומו של דבר, כיון שלא היתה לי אפשרות מבחינה תקציבית להוציאם לאור, הכינותי שני עותקים בלבד המכילים שירים רבים. למיטב ידיעתי, הם העותקים היחידים בעולם כולו, הכתובים באותיות עבריות שנאספו על ידי במשך שנים רבות. עתה משהגעתי לגיל 82 החלטתי לצרף גם כמה מהשירים שכתבתי להנאתי בשפה הערבית, אשר הולחנו והוקלטו ע"י זמרים ישראלים, ולהדפיסם בכמה עשרות עותקים בכרך אחד, הכולל שלושה חלקים: (א) כמאה שירים שלי. (ב) שירים תימנים, מקור ותרגום. (ביניהם שירים של אבי ז"ל, שלי לאישים שונים ששלחתי להם ואשר שלחו לי). (ג) שירים תימנים עתיקים חשובים המושרים עד ימינו כשירי מורשת בתימן.

יחד עם זאת; הכנתי שני עותקים נוספים, המכילים רק חלק מהשירים שלי ושירים תימנים אחרים שהוקלטו מפי אמנים ישראלים מיוצאי תימן, שבחלקם מתורגמים על ידי, וזאת מתוך כוונה לסייע לאותו זמר שהתעניין באחד השירים, כדי שיבין משמעותו או תכנו, בטרם יבצע את השיר, שהרי לשאלתי, ענו לי הרבה מהזמרים הצעירים, שאמנם הם נהנים לבצע את השירים בעיבודים מוסיקליים חדשים, כאשר הבסיס של המוסיקה נשאר על כנו, אך לאמיתו של דבר; חרף אי ידיעתם את הלשון הערבית, אינם מבינים היטב את פירוש המלים שבשיר המוקלט מפיהם. לא די בכך, אלא שחלק גדול מהזמרים התימנים בישראל שרים את השירים התימנים העממיים, לפעמים בשינוי מלים אחדות, והורסים את מבנה השיר התימני המקורי (בבחינת "תקנתו - קלקלתו"). יש גם כאלה המתיימרים ומייחסים לעצמם אותם שירים, כאשר לאמיתו של דבר, אינם מסוגלים להסביר משמעות השיר או ביאור מילותיו, למרות שהם שרים אותו בעצמם. ובכמה מן השירים לא תורגמו מספר בתים, והם אותם בתים שלא רגילים לשיר אותם.

אודה ולא אבוש, כי היו עוד הרבה שירים שנשארו שמורים בכתב יד, אך משנתאפשר הדבר עתה בידי, החלטתי להקלידם, לנקדם ולצרפם כחלק ג' של הספר כדי שיוכלו המעוניינים בכך ליהנות מתוכנם ומהעושר הלשוני שבהם, או לצרכי שירה בנעימותיהם המקוריות, הן אלו הכתובים בלשון ספרותית והן אלו הכתובים בלשון עממית ומושרים בהגייה ההמונית השגורה בפי התימנים, בהתאם להשתייכות השבטית והסביבתית הרבגונית במרחביה האזוריים ובמחוזותיה השונים.

תודתי נתונה לרעייתי היקרה ולבני דניאל שסייעו בידי בהגהות ובהשוואות.

כמו כן ברכותי נתונות למר עדיאל בן שלום על עצותיו המועילות.

תודה מיוחדת להנהלת מפעל הפיס והאגודה לטיפוח חברה ותרבות, ולעומד בראשה ד"ר יגאל בן שלום, שיזמו וסייעו בהוצאת הדיואן הזה.

ה'תשע"ה

2015

מרדכי יצהרי